

ПРИЛОГ ПОЗНАВАЊУ ИКОНОПИСЦА ЛОНГИНА

У библиотеци манастира Дечана под Инв. бр. 138 налази се Акатистник са записом иконописца Лонгина из кога се први пут сазнала да се овај наш најпопуларнији сликар XVI века бавио и преписивачким пословима.¹ Ако се овај запис међутим, не узме као ствар по себи, већ се његова садржина посматра у вези са садржином целе књиге, долази се до резултата који по свом значају надмашују првобитни закључак и свестраније осветљавају Лонгинову личност и делатност.

Ова књига, непажљиво повезана у XVII веку, услед чега су јој неки листови испречетани, састоји се од текстова које су кроз три века писале руке четворице преписивача. Као основа послужило је 14 листова канона Часном Претечи из XV века² (од 28—41 листа). Најмлађи рукопис припада XVII веку и тачно је записом датиран у 1628 годину. Један од два преостала рукописа припада Лонгину, што се

веома лако дало утврдити,³ док је четврти њему савремен и са њим се наизменично смењује. Лонгиновим рукописом написан је највећи део књиге, 8 акатиста, неколико молитава и стихире св. Лонгину. Раније поменути запис налази се при дну 19 б листа и његова садржина гласи:

† смеренны азъ логѣнь нзвграфъ при-
наставѣнѣх почела бцы акадиста
. въ лѣ 1395 на кѣо аѣ мѣца . . .

У први мах изгледа да се овај текст односи на Богородичин акатист. Међутим запис се налази на преосталом простору иза завршеног Христовог а не Богородичиног акатиста. Богородичин чак у овој књизи и не постоји.⁴ Значи да се овај запис односи на нешто друго. Седма реч у тексту веома је замрљана али се на оригиналу да

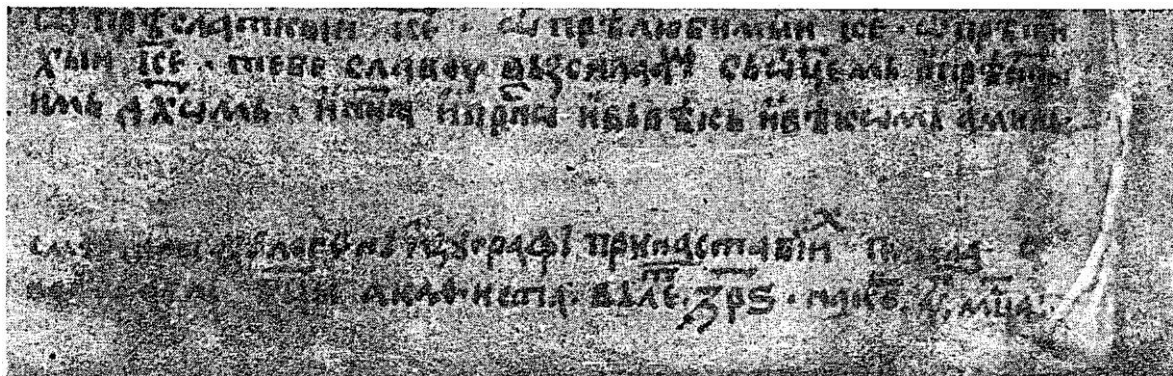
прочитати „Наподови“. Овим се сми-
сао записа потпуно мења. Лонгин наставља

³ Према рукопису записа у књизи као и на иконама које је сликао.

⁴ На л. 6 б. постоји додуше једна похвална песма Богородици, твореније Ксантопола али њу није преписивао Лонгин.

¹ Светозар Радојчић, Мајстори старог српског сликарства, Београд, 1955, стр. 73.

² Водени знак на хартији: маказе, Лихачев, бр. 3796, 7, 8; 851; 3498, 2542 итд.

Запис Лонгинов у Акатистнику из Дечана

започето по о г л е д у на Богородичин акатист, крајем августа 1598. Шта је то Лонгин започео па напустио а касније наставио, открива Акатист првомученику Стефану који се налази у истој књизи на листовима 77—86. Већ по спољном изгледу овај се Акатист разликује од свих осталих у књизи. Његов текст врви многим исправкама, уметцима превлачењима, док је преко погрешеног, на више места прилепљена и хартија. Сем тога три пута је започињан па има три предговора и три прва кондака и икоса. Прва два предговора су исте садржине и гласе :

**акадистъ стому апѣлоу и пръвмѣчникѣ
стефанѣ твореніе мниѣхъ страннаа и збогаа
и грѣшнаа : —**

Трећи је знатно опширнији и далеко значајнији ¹

**акадисто стѣмѣ пръвмѣчнику і апѣлу
архідіакону стефану твореніе и извѣдніе
ѡ истїнѣхъ изводи і акастїи. Съ трѣдом
извѣраніе некоіеѣ мниѣхъ, страннаа много-
грѣшнаа же и ленїва понѣждѣнѣ бивѣ
некои мѣстїи мниѣхомъ монастира Ми-
лешевѣ. прѣжде двою летѣ изшѣдѣ къ
гоѣ мѣца іюліа ѣ днѣ . смѣ же бѣди вѣчнаа
память амин . принѣм же почѣхъ сіе югда
же оуспе шшатахъ се сеѣо дела и паки по
двою летѣ мисльми прїидѣ да свѣршѣ сіе .
Оупованаваше стѣмѣ мѣтвѣмъ дрѣзѣю недѣл-
ниѣмъ истѣрѣниѣмъ азѣ писати сіа сицѣк .**

Из свега овога лако је закључити да имамо пред собом оригинални састав једног нашег монаха који из скромности у предговору изоставља своје име. Кад се узме у обзир да је рукопис којим је Акатист писан Лонгинов а изнад свега да аутор у тексту даје податке о свом сликарском раду, онда не може бити сумње да је творац овог акатиста сам Лонгин.

Из трећег предговора излази да је Лонгин раније започети Акатист н а с т а в и о после две године. Милешевски монах Ауксентије² који је наговорио Лонгина да

¹ Преко овог предговора била је прилепљена чиста хартија коју сам пажљиво скинула и он се указао. На осталим местима где је прилепљивао хартију, Лонгин је исписивао текст тако да се нисам усудила да их дирам без стручне помоћи.

² И поред свих трагања нисам успела да нађем помена о њему.

приступи писању Акатиста, умро је јула месеца непознате године. После његове смрти Лонгин је престао са писањем. У запису са 19 листа међутим, каже да наставља започето августа месеца 1598. Ако би се узела у обзир околност да се месеци (јули—август) поклапају, онда би баш у то време могла да пада двогодишњица престанка рада на Акатисту. За садржај свога дела Лонгин се служио разним изводима (о чему ће се подробније говорити), док му је као узор за форму послужило Богородичин акатист на који су се и иначе угледали писци других акатиста. Тако смо добили све елементе поменутог записа. Акатист првомученику Стефану је настављен, по узору на Богородичин, августа 1598. Вероватно намерно, Лонгин није оставио своје име на самом Акатисту иако је дао довољно индиција да је дело његово. Белешку са именом ставио је на први слободни простор у књизи која је била његова својина и по свој прилици служила му за свакидашњу употребу³. Према томе, Акатист првомученику Стефану започет је око 1596 да би свој коначни облик добио 1598 године.

Нисам успела да пронађем, ни међу штампаним ни међу рукописним књигама, ниједан акатист посвећен првомученику Стефану који би Лонгину могао послужити као извод. Но то не мора да значи да он и не постоји и да није постојао кад је Лонгин састављао свој. Анализирајући Лонгиново дело, може се без оградe тврдити да је то самостални састав, прецизније речено компилација, настала на основу Дела апостолских, Пролога и неког житија, повезивањем формом акатиста по узору на Богородичин, у једну јасну и прегледну целину. Многобројни детаљи који се односе на пишчеву личност тако су добро укомпоновани у остали текст, да нимало не делују као накнадне интерполације у већ постојећу целину. Пошто је ово нека врста концепта, може се лепо пратити настајање песама пропраћено исправкама, нарочито првог кондака и икоса, које је аутор три пута писао дајући им увек исти садржај у основним линијама али и знатне измене у начину изражавања и формирању идеја.

³ Књигу зовем акатистником пошто ју је проф. Мирковић тако назвао. Међутим њен комплетни садржај одговара пре молитвослову јер изузев акатиста она садржи разне каноне, стихире, јутарње и вечерње као и друге молитве.

Композиција Акатиста архијакону Стефану указује на Лонгиново добро познавање и разумевање те књижевне врсте. Сасвим се стриктно држећи правила,¹ Лонгин је свој Акатист поделио на 25 песама од којих 13 имају облик кондака а 12 икоса. Икоси су по обиму отприлике три пута већи од кондака, тако да прва трећина икоса одговара кондаку не само по величини већ му је слична и формално а садржајно увек значи наставак излагања из претходног кондака. Ако је кондак хвалио Стефанове врлине, икос наставља у истом смислу, а ако прича догађаје, у првом делу икоса они добивају свој продужетак. Други део икоса, обично два пута већи од првог, састоји се из 12 стихова који почињу са „радуј се“² и увек једнаког рефрена којим се сви икоси завршавају. Сасвим по правилу, истим овим рефреном завршава се и први кондак, док остали имају на завршетку „алилуја“. Другим делом икоса најчешће се хвале врлине светитељеве али се у 4 икоса и њима причају догађаји. Лична пишчева обраћања Архијакону налазе се обично на крају првог дела икоса (8 пута), у другом делу икоса (6 пута) и у кондаку (5 пута). Њима је посвећен већи део XII икоса и цео задњи кондак.

У нашој средњевековној књижевности праве је поезије веома мало.³ Грчки стихови превођени су код нас већином прозом. Много више има ритмичке црквене поезије, у коју спада и превод Богородичиног акатиста.⁴ Не би се могло тачно одредити којој књижевној врсти Лонгинов састав припада. Док су кондаци и први делови икоса писани највише прозним стилем, докле су други делови икоса редовно дати стиховима ритмичке поезије са тежњом, ка слику, који је не ретко са успехом изведен. Стихови су неједнаке дужине, од 12 до 39 слогова, најчешће око 20. Сликови се јављају на два начина. Или се сликују задње речи два или више стихова који иду један за другим или се слик јавља

унутар самог стиха тј. римују се крај и средина стиха. Напр.:

**РАДУИ СЕ МЛВНІЕ
ВЖЉТВНА, ЕУГЛІЕМЪ АПСЛЪСКИМ ПОРОЖДЕНАА
(III икос); или: И ПО ХС ЙСЕ ОУМРЪШАА
КРЪВЬ СВОЮ ЕГО РАД ПРОЛИВШАА. CV икос);
РАДУИ СЕ СТРАДАЦЕМ ХСВИМ ПРЪВВОХОДНИЧЕ
ВЪ ЦРЪСТВЫ НБСНЕМЪ. (V икос).** Иначе сликови иду овако : апостолски-ангелски ; оружниче-венчниче ; процветеније-прозобеније; учениче-исповедниче итд. Цео други део VII Икоса дат је у слику: благоуханији-венчанији ; свршивији-показивији ; исповедниче-глаголниче ; имеје-подаваје; претстојешии-појешии ; отгониши-прогониши.

Упоређивањем са разним црквеним текстовима који се односе на архијакона Стефана, могли су се за извесне партије утврдити узорци којима се аутор директно служио. За први део текста (закључно са V кондаком) који говори о Стефановој проповеди пред Јеврејима, осуди, каменовању и смрти, евидентан је утицај Дела апостолских одакле је писац узимао, често дословно, читаве фразе, нарочито за смрт Стефанову (V кондак-Дела апостолска, гл. VII, стих 57—60). Утицај ове књиге очевидан је још у I икосу (Д. ап. гл. VI, стих 8), у II икосу (Д. ап. гл. VI, стих 9—11 и 15), у III икосу (Д. ап. гл. VII, стих 55) и IV икосу (Д. ап. гл. VII, стих 56). За даљи текст нису ми били доступни тако сигурни узорци. Од VII кондака, кад почиње излагање око проналаска, сахране на Сиону и преноса у Цариград Стефанових моштију, учача се подударност садржаја са текстом Пролога за 2 август. Утицај фразе много је ређе уочљив него што је био случај са Делима апостолским. VII, VIII, IX и XI кондак и икос показују обично нешто шире и са више детаља испричани текст Пролога. Могућно је да се Лонгин није инспирисао директно Прологом већ неким житијем које је било састављено на основу њега. Минеји за 27 јануар и 2 август не дају никакве основе за претпоставку да су одиграли било какву улогу у састављању овог текста,

Извесни делови Акатиста остају неразјашњени. Интерпретација Стефанове сахране после каменовања (V икос) као јавног, веома свечаног чина не одговара легенди, бар се нигде као таква не наводи. Сличне нетачности налазе се и у VI икосу. Пошто завршава смрћу Стефановом по Делима апостолским писац говори о догађајима за које нисам могла утврдити изворе.

¹ В. чланак А. Петровског, Акатист, Православнаја богословскаја енциклопедија А. П. Лопухина. Том први, Петроград, 1900.

² I и XII икос имају 14 „Радуј се“ али у сваком од њих по два стиха су превучена, што значи да их аутор није рачунао. Код IX икоса има их свега 11 али је преко тога икоса лепљена хартија која вероватно покрива дванаести. Истински изузетак чини само XI икос који има 14 стихова.

³ Павле Поповић, Преглед српске књижевности, Београд, 1931, стр. 9.

⁴ Исто, стр. 10.

У питању су мучења архиђаконова. Да је Стефан само каменован без икаквих других мучења потврђује сем досад навођених текстова и Јован Златоусти, који изричито вели да Стефан није мучен „ни огњем, ни жељезом, ни зверима нити било каквим другим врстама мучења сем каменовањем”.¹ Иако у писаним изворима досада нисам нашла о томе спомена, у параклису св. Стефана у Морачи,² међу фрескама из његовог циклуса налази се једна сцена која приказује шибање Архиђакона. Значи да је ипак морао постојати неки извор који је говорио и о другим врстама мучења поред каменовања. Да су се у целини сачувале фреске истога циклуса у Милешеви,³ можда би се могло доћи до занимљивих резултата јер је врло вероватно да је Лонгин почевши писање овог Акатиста у Милешеви, где су те фреске настале негде у његово време, стојао у неком односу према њима.

Још једно место у историји Стефанових моштију из овог састава не одговара осталим текстовима. У питању је Х кондак и икос где се опширно прича о путовању моштију морем до Цариграда. Од три искушења која сналазе брод са моштима и од којих га св. Стефан спасава има помена само о бури на морској пучини,⁴ док се земљотрес и пожар опет нигде не спомињу.

Стихови у целини узевши теку глатко, писани су легшим углађеним стилем. Треба нарочито истаћи покушај римовања који се сматра ретком појавом у нашој средњевековној књижевности. Садржај је на разумљив начин изнесен, иако има местимично нејасних мисли, најчешће због испуштања извесних одређујућих речи. У језику се понекад осећа руски утицај, напр. за Константинове терме писац каже „место Константиноскоје” које се иначе у нашим Пролозима називају „Константинијана” (према грчком).

¹ Полноје собрание творени святаго отца нашего Иоанна Златоустаго, Том VIII, стр. 896, С. Петербург, 1902.

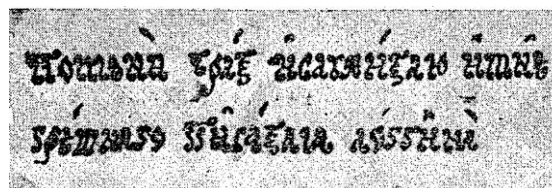
² В. Петковић, Преглед црквених споменика кроз повесницу српског народа, Посебна издања САН, Београд, 1950, стр. 200.

³ Н. Л. Окунев, Милешево, Byzantinoslavica, VII, стр. 42.

⁴ У знатно краћем облику у Житију свјатих по руководству четих mineј св. Димитрија Ростовскога, Књ. IV (за децембар) Москва, 1903, стр. 755 до 763.

II

У збирци рукописа САН под Инв. бр. 4 налази се једно четворојеванђеље⁵ на чијем 205 б. листу стоји запис⁶

**ПОМѢНИ ВРАТЕ И СЛУЖИТЕЛЮ И МНѢ
ГОРЬШНАГО ПИСАТЕЛЯ ЛОНГИНА.**

Запис се налази на потпуно празном, само за њега одређеном листу. Писан је црвеном темпером, оном истом која је употребљена и на следећим страницама текста. Његова слова су сасвим неубичајено стилизована. Све иначе праве линије изведене су у облику слова „S”. Овом својом веома доследном стилизацијом аутор је успео да у неку руку остане прикривен за ненавикнутог и слабо писменог читаоца.⁷ Реч писатељ је ретка у преписивачким записима. Међутим у Миклошићевом речнику⁸ за „писатељ” стоји да значи „scriba”. У истом смислу ова реч је употребљена и у једном запису из средине XVII века.⁹ Из тога излази да је преписивач овог јеванђеља био „грешни Лонгин”.

Детаљнијом анализом преписивачевог рукописа и његовог односа према томе послу а на основу упоређења са текстом Акатистника, долази се до закључка да је и ово јеванђеље писано руком сликара Лонгина.¹⁰ Општи утисак писма веома је сличан оном који оставља Лонгинов рукопис. Слова су квадратна, и усправна, писана брзо и доста непажљиво снажним притискивањем пера. Има грешења и исправљања текста као и мрља од просутог мастила и цинобера. Карактеристично је лепљење хартије преко погрешних делова као и у Акатистнику. Стављање тачака у слово О приликом писања речи око или очи одлика је оба

⁶ Љ. Стојановић, Каталог рукописа и старих штампаних књига, CELA, Београд, 1901, стр. 7.

⁷ Запис је први публиковао Даничић у раду Југ. Акад., I, стр. 176.

⁸ Види о криптограмском смеру писма, Костић, Тајно писање у јужнослов. ћирилским споменицима, Глас СКА, ХСII, 1913, стр. 11 и 19.

⁹ F. Miklosich, Lexicon Paleoslovenico-Graeco-Latinum, Vindobonae, 1862—1865, стр. 564.

¹⁰ Љ. Стојановић, Записи и натписи бр. 1373.

¹¹ Лонгин је преписао највећи део текста. Први лист и од 254 па до краја писала је друга рука.

правља **СТГОЕ ВАРОВЪСТВОВАННІ**, а на почетку Јовановог јеванђеља он пише : **Ѡ шанна**

Лонгин који је радо истицао свој позив сликара а имао и књижевних претензија, очигледно сасвим преко воље и вероватно само по нечијем налогу бавио се преписивачким занатом, не уносећи у њега нимало свог уметничког смисла нити одушевљења за ту врсту посла.

Иако је о себи оставио више вести но иједан наш сликар његовог времена, Лонгин нам је као човек и уметник још увек остао недовољно познат а његов живот и рад, у многим својим битним појединостима, неразјашњени. Неке важне чињенице без којих је немогуће у потпуности пратити животопис ове занимљиве личности наше скромне културне историје под Турцима, мораће нажалост остати и даље непознате. Ипак на основу досад утврђених података могу се извући извесни закључци који ће допринети бољем познавању и разумевању овог, за своје доба, образованог и обдареног човека.

Године 1566 и 1598 су сигурне граничне тачке у чијем се интервалу одвијао нама познати Лонгинов живот. Да ли се својим делима јављао и раније или можда својим животом закорачио у XVII столеће, не може се сасвим сигурно доказати иако је врло вероватно. Од неколицине калуђера истог имена који се на разним странама спомињу у другој половини XVI и првој половини XVII века, ниједан нема довољно услова да би у њему препознали зографа Лонгина. Ипак се не може поуздано тврдити да се његова егзистенција не крије иза јеромонаха девичког¹ или житомислићког,² еклесијарха плеваљског,³ типикара хиландарског,⁴ игумана варламовачког⁵ односно папраћког⁶ или пећког⁷ а још пре иза неког

од монаха и јеромонаха Лонгина забележених у Пећком и Дечанском поменику,⁹ без ознаке манастира коме припадају. Али у Сопоћанском поменику¹⁰ међу јеромонасима

СТГО МІСТА СЕГО " помиње се **ЛѠГГІНН ІѠХ-ГРАФЪ** што се по свој прилици односи баш на нашег Лонгина. Из тога би изашло да је Лонгин једно време био сопоћански јеромонах иако нам до данас нису познати никакви трагови његове уметничке делатности у том крају. Можда је он пред крај живота тамо боравио јер се Акатистник који је био његова својина у првој половини XVII века налазио у Ђурђевићевим Ступовима¹¹ који су у близини Сопоћана.

Први несумњиви податак који говори о Лонгину је већ одавно познати натпис са антиминосца¹² на основу кога је изведено да је путовао у Свету Земљу пре 1566 године. Тавор који се у натпису спомиње као место писања антиминосца, сматран је палестинским Тавором¹³ на коме је постојала и наша црква коју је подигао српски патријарх Јоаникије у време цара Душана.¹⁴ Исправност овог тумачења доводи у сумњу чињеница што нигде касније бар колико се досада зна, Лонгин не истиче тај свој, међу монасима и побожном паством толико цењени, подвиг обиласка Христовог гроба. Назив „хажи“, „хажија“ често је у употреби од XVII века и међу записима тога времена има приличан број који о њима говоре.¹⁵ Али осим тога обележавања постојало је још много других начина да се овако путовање нагласи а Лонгин је оставио доста бележака о себи у којима је и за овакве податке било довољно места. С друге стране треба имати у виду да у XVI веку има веома мало помена о путовањима наших људи у Свету Земљу, док су од XVII века, нарочито од његове друге

⁸ Пећки поменик у збирци рукописа САН, И. бр. 61.

⁹ Дечански поменик, у ман. Дечанима, И. бр. 109.

¹⁰ Archiv für slavische Philologie, Berlin, XIII Bd. 1891, стр. 123.

¹¹ Види напомену бр. 3 на страни 156.

¹² Дабро-босански источник за 1891, стр. 443. Љ. Стојановић, 3. и Н. 658, 659.

¹³ Р. Грујић, Хвостански аер и нерески Тренос, Старинар, књ. V, 1930, стр. 16.

¹⁴ В. Петковић, Преглед цркв. спом. стр. 321.

¹⁵ Ђ. Даничић, Рјечник из књижевних старина српских, У Биограду, 1863, стр. 406.

В. Ђоровић, Манастир Житомислић, стр. 17. Љ. Стојановић, 3. и Н., 1077, 1645, 1662, 1663, 1664, 1680 итд.

¹ Гилфердинг, Боснија, Герцеговина и Стараја Србија, Санктпетербург, 1859, стр. 203.

² Љ. Стојановић, 3. и Н. 5633.

В. Ђоровић, Манастир Житомислић, Старинар, X—XI, стр. 9.

³ В. Петковић, Записи и натписи у старим црквама српским, Старинар, X—XI, стр. 40.

⁴ Љ. Стојановић, 3. и Н. бр. 1073 и 1074.

⁵ Исто, бр. 654.

⁶ Ст. М. Димитријевић, Грађа за српску историју из руских архива и библиотеке, Споменик СКА, LUI, стр. 187.

Љ. Стојановић, 3. и Н. бр. 1043.

⁷ Љ. Стојановић, 3. и Н. 1207.

половине, овакве вести све чешће. У XVI веку путовање у Палестину било је скопчано са ванредним тешкоћама нашта указују путници из западних земаља.¹ Да ли, према томе, у Тавору из Лонгиновог натписа треба гледати искључиво палестински Тавор или га треба потражити и на нашем терену.

У Скопској области, на Вардару, код Катлановског Језера постоји Таворска Клисура и село Тавор² које се спомиње још у повељама XIII³ и XIV века.⁴ У XVI веку постојала је у Тавору црква св. Димитрија⁵ касније обновљена као црква св. Илије.⁶ Но пошто се у овом случају ради о крају који би се тешко могао везати за домен Лонгинове делатности, мора се унапред одбацити претпоставка да би се овај Тавор могао изједначити са Тавором на коме је Лонгин цртао поменути антиминос.

У својој расправи о епископу Марку, Душан Вуксан цитира део из биографије Марковог оца, монаха Герасима,⁷ у коме се каже како је после смрти Герасимове (1392 г.) његово тело опојано у великој, (Пећкој) цркви а затим сахрањено " ... на Т а в о р е в цркви светог Николи". Вуксан каже да се црква која је према традицији била посвећена св. Николи налази пола километра од Патријаршије.⁸ Вероватно да мисли на исту цркву на коју и Ђ. Сп. Радојичић који верује да је црква св. Николе на Тавору истоветна са црквом св. Николе званом Иванавац у селу Љевоши, 1 до 2 километра од Пећке Патријаршије на улазу у Ругово.⁹ Ту се према Милојевићу налазило 7 цркава,¹⁰ док је

Ђ. Бошковић приликом ископавања пронашао остатке 4 цркве¹ од којих је једна била посвећена св. Николи. Да ли се Тавором називао део Руговског масива или се можда, слично као клисура реке Вардара код Катлановског Језера, тако називао почетак клисуре реке Бистрице, не може се сигурно рећи. Извесно је да се Тавором називао неки географски појам на коме је било подигнуто више цркава и да се то место налазило у непосредној близини Пећке Патријаршије, у самом центру подручја на коме је Лонгин оставио већину својих радова.

Богородица Хвостанска у којој је антиминос освећен, налазила се 10 километара од Пећке Патријаршије и била је седиште Хвостанске митрополије којој је припадала околина Пећи². Ове цркве на улазу у Ругово су према томе такође потпадале под јурисдикцију хвостанског митрополита. Није дакле нимало чудно да је антиминос који је евентуално био нацртан у некој од њих био освећен у катедралној цркви од стране надлежног митрополита. Мало је невероватно да антиминос настао у Светој Земљи не буде тамо и освећен што би много допринело значају и вредности самог предмета који симболише Христов гроб.

Најплоднију делатност, бар према досад познатим подацима, развио је Лонгин у осмој деценији XVI века. Осим икона у Дечанима³ и пећских двери,⁴ обавио је он ових година своја два најзамашнија посла — сликање иконостаса у Милешеву (1573/4)⁵ и Ломници (1578).⁶ У то време боравећи у неком од хвостанских манастира, највероватније Дечанима, одлазио је за послом у удаљене цркве да би се опет враћао у крај сталног боравка, како сведоче његови радови. Најпознатије његово дело тога периода је занимљива икона Стефана Дечанског са житијем о којој

¹ Путовање Сајдличево 1556-59, Рад Југ. Акад., LXXXIV, 1887.

² Ј. Хаџи Васиљевић, Скопље и његова околина, Београд, 1930, стр. 2 и 10.

³ Р. Грујић, Властелинство св. Ђорђа код Скопља XI—XV в., Гл. Скоп. н. др., I, стр. 56.

⁴ Исто, стр. 7.
Стојан Новаковић, Законски споменици, Београд, 1912, стр. 617.

⁵ Љ. Стојановић, 3. и Н. бр. 6317.

⁶ Ј. Хаџи Васиљевић, Нав. дело, стр. 420.

⁷ Душан Вуксан, Епископ Марко, Ловћенски одјек, I, бр. 2—3, 87.

⁸ Исто, стр. 85.

⁹ Ђ. Сп. Радојичић, Стари српски књижевници, Бгд. 1942, 24.

¹⁰ Ђ. Сп. Радојичић, Стари српски штампар Стефан „от града Скадра" и црква Иванавац код Пећи, Прилози Павла Поповића, XVIII, 1938, стр. 375.

¹⁰ М. С. Милојевић, Путопис дела Праве (Старе) Србије, II св. год. 1872, стр. 172.

¹ Ђурђе Бошковић, Белешке са путовања, Старица, VIII—IX, стр. 299—300.

² Р. Грујић, Пећка епархија, чланак у Нар. Енциклопедији, св. III, стр. 370.

³ Др Лазар Мирковић, Црквене старине Дечана, Пећи, Цетиња и Прасквице, Годишњица Музеја Јужне Србије, књ. I, Скопље, 1937, 107-108.

⁴ Љ. Стојановић, 3. и Н. 6400.

⁵ С. Радојичић, Мајстори, стр. 74.

⁶ Ђ. Мазалић, Новости из Ломнице, Наше старине, II, стр. 230.

Мазалићево читање године није сасвим поуздано јер је задња цифра веома слабо очувана. Но, судећи према прве три, ова година је ипак приближно тачна.

је доста писано.¹ Ова икона, која има врло леп и дуг запис, није прецизно годином датирана. Обично се узима да је сликана између 1574 и 1586 кад је на архиепископском престољу седео Герасим који се у запису помиње. Ако се међутим узме у обзир и игуман дечански Никифор који је у том запису такође поменут, онда се време настанка ове иконе може нешто мало приближније одредити. Никифор је постао игуман манастира Дечана после Николе који се још 1577-године помиње на томе положају.² Значи да тек од 1578 постоји могућност да је Никифор постао игуман. Престанак његовог игумановања остао је такође непознат. Зна се само да 1613 Атанасије заузима то место.³ По овом судећи, икона Дечанског је настала између 1578 и 1586 године.

Више од једне деценије тј. све до 1596 године немамо датираних Лонгинових радова. У тај вакуум би се можда могле убацити неке од недатираних Лонгинових икона. Ову хронолошку задњу фазу Лонгиновог рада карактерише разноврсност у стварању. Из 1596 је његова икона са два лица, св. Теодора и Марије Египћанке.⁴ Негде око те године боравио је Лонгин поново у Милешеви где је започео, као што је већ речено, свој Акатист првомученику Стефану. Године 1597 видимо га опет у староме крају где се огледа као цртач на Хвостанском аеру који је остао недовршен.⁵ Следеће, 1598 године он у Дечанима поново почиње али овог пута и завршава свој Акатист. Да је ово дело написао у Дечанима а не у Милешеви, где га је био започео, сведочи једно место из Акатиста. У XII икосу писац се обраћа Архиђакону:

**„Радѣи се чѣтны вѣнче сѣме(о)нѣ сръв-
скомѣ. Радѣисе дѣданѣму того бл҃гочѣтѣвим
Ѡраслѣмѣ стѣим Радѣи се сѣ ннколою
мѣдоимѣ Стефанѣ дѣчанскомѣ тазонме-
нитѣа и великаа похвалѣ“.**

¹ Влад. Петковић, Лонгин српски сликар, „Правда“, 1936ј 1—4 април.

Влад. Петковић, Легенда св. Саве у старом живопису српском, Глас СКА, CLIX, Бгд. 1933, стр. 62 па до краја.

Ј. Мирковић, Црквене старине, стр. 106.

С. Радојчић, Мајстори, стр. 73.

² Јастребов И. С., Стара Србија и Албанија, Споменик СКА, XLI, стр. 34.

³ Исто.

⁴ М. Ђоровић—Љубинковић, Пећко-дечанска иконописна школа од XIV—XIX века, Бгд. Нар. Музеј, MСMLV, стр. 9.

⁵ Рад. Грујић, Хвостански аер, Старинар, књ. V. стр. 12—19.

Манастир Милешева у коме је почивало тело св. Саве, као његова слава и највећа светиња, у XVI веку је и називан „манастиром св. Саве“ о чему сведоче многобројни путници које је нанео пут поред цркве.⁶ Ниједан од њих није пропустио да истакне какав је углед уживао светитељ у томе крају, не само међу православним Србима већ и међу иновернима. Не може се онда замислити да неко у Милешеви спомиње Немањиће, тј. Немању и његове „свете изданке“ а да не истакне Саву, већ преко свих прелази да би се задржао само на Стефану Дечанском, посебно га апострофирајући. Такав став доликује само дечанском монаху за ког је Свети Краљ највише поштована личност немањићке лозе.

Негде у овај задњи период требало би сместити и Јеванђеље САН И. бр. 4 које не садржи поузданијих индикација за датирање. Неки палеографски елементи у запису (на пример слово ✕ које је преузето из босанчице⁷ и неуспели покушај датирања само од Христа на крају књиге) говори о преписивачевом дотицају са нашим западним крајевима, који се вероватно одиграо приликом његовог пута и боравка у Ломници (после 1578). Већ је запажена Лонгинова наклоност ка књижевности,⁸ која се изразила кроз лепо састављени запис на икони Дечанског и кроз исписивање одговарајућих црквених песама и других текстова на осталим његовим иконама. Проналаском Акатиста ови наговештаји су потврђени и сигурно поткрепљени извесношћу да је Лонгин имао истинских књижевних претензија па чак и лепог успеха на томе пољу, наравно у границама свог времена и своје средине.

И поред овог сазнања, однос према Лонгину као сликару остаће непромењен. Његово ће име и даље обележавати пре свега сликара — „изуграфа“ како је сам себе радо називао, па чак и онда кад се потписивао на књижевном делу. Његов књижевни рад који је можда и обим-

⁶ Дневник о путовању Павла Контаринија, бд Млетака у Цариград, 1580, Рад Југ. Акад. СХХIV, стр. 65.

Путовање Бенедета Рамбертиа, Рад Југ. Акад. LVI, стр. 214.

Путовање Корнелија Дуплиција Шепера, Рад Југ. Акад. LXII, 60.

Путовање Jeana Chesneau-a, Рад, LXII, стр. 71.

Путовање Катарина Зена, Рад, LXII, стр. 98.

⁷ По љубазном обавештењу проф. Ђ. Сп. Радојичића.

⁸ С. Радојчић, Мајстори, стр. 73 и 77.

нији од оног ког ми данас познајемо, није ни њему самом уливао довољно самопоуздања. У Акатисту налазимо места у којима бојажљиво моли да га Стефан научи „словесем книжним“, да му да „слово разума“ да би му могао писати. У предговору сасвим скромно назива себе „монахом туђинцем, грешним и лењим“ без имена, а у последњем кондаку, који се по садржају може сматрати неком врстом поговора, у својој скромности иде тако далеко да се за већ написано дело оправдава светитељу што се усудио да му пише иако то није његов посао него анђеоски:

**ПО ДВІСТАНІЮ ОУВО НЕ НАШЕ НЬ АГГЛЕСКУ
ІЄЇ НЕЖЕ ПО ЛЕПОТЕ ТЕБЕ СТЕ ПОХВАЛИТИ.**
Међутим, према себи као сликару има други однос. Приносећи Дечанском икону самоуверено каже:

**ИЖ РВКОЮ МОЈЕЮ СЪДШЕЮ МИ СІА НА-
ПИСАХ** чак без позивања на било какву помоћ с неба, приликом сликања.

У XI икосу доста стихова посвећује свом стварању. Док у погледу књижевног рада спомиње само рад на Акатисту :

**РАДУНСЕ ЮГОЖЕ РѦ ОУТРВДИХЪ СЕ ЛЕНИВЫИ
АЗЪ ПЛЕТЕ ТЬВѦ І Ѡ ЛЮБВЕ ПЕСНЫ СІЕ.**

дотле говори о многим сликарским делима насталим од његове руке. Обраћајући се св. Стефану и св. Николи као својим заштитницима каже:

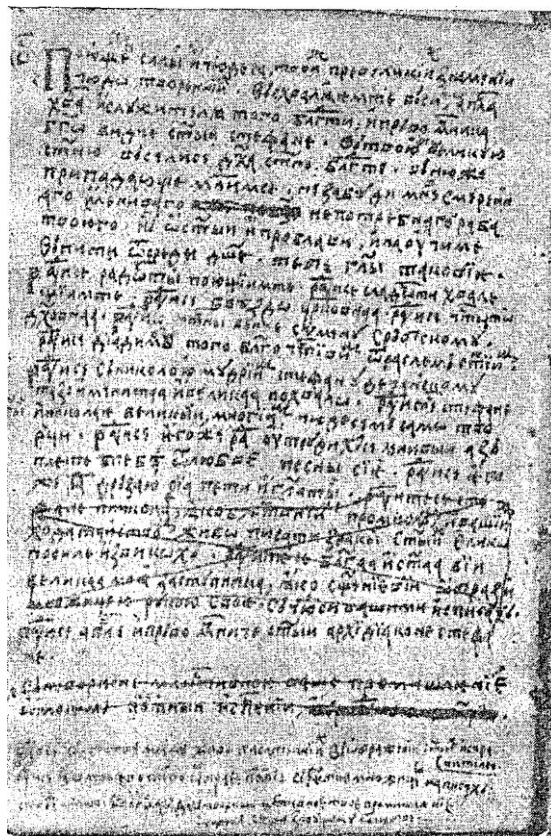
**„... ІАКО ВЖІТВЕНІИМ ПРОМІСЛОМ І ВАШІИ
ХОДАТАИСТВОМ ЖИВЪПИСАТИ ЗРАКЫ СТІИХЪ
ІАКѦ ПО СИЛЕ ИЗВІКЪХЪ.“** „... ІАКО СІЕНІЕВІИ
ВБРАЗИ МНОЖИЦЕЮ РВКОЮ СВОЈЕ С ЧІОСИ
ВАШИИ ИСПИСАХЪ.“

а обраћајући се само Стефану:

**„РАДУНСЕ ХУДОЖСТВѦ МОЕИВЪ ЖИВОПИСА-
ТЕЛНИХЪ ВЪ ВБРАЖЕНІИ СТІИХЪ ІСПРАВИТЕЛЮ.
РАДУНСЕ ІАКО ТВОЈЕГО СТІГО ОБРАЗА ПѦВІЕ
СЪ РАДОСТІЮ МНОЖИЦЕЮ НАПИСАХЪ“**

Ови стихови недвосмислено потврђују да је Лонгин често сликао иконе св. Стефана, ког је сматрао покровитељем и инспиратором своје сликарске уметности, затим св. Николу и остале светитеље.

Проф. Петковић у својој приступној академској беседи чини Лонгину и свим сликарима турског периода неправду, приписујући им крајњу неинвентивност.¹ Његова хипотеза о настанку морачке иконе са житијем св. Саве и већ досад више

XII Икос Акатиста првомученику Стефану

пута споменуте дечанске иконе са житијем Стефана Дечанског маколико вероватна изгледала не сме се примити без резерве. Иконе са житијима сликале су се нарочито током XVI и XVII века. Њихов велики број у Пећској Патријаршији (св. Ђорђа, св. Петке, св. Николе, св. Кузме и Дамјана, св. Јована итд.) Дечанима (св. Стеф. Дечанског, две иконе св. Николе), Морачи (св. Јована Крститеља, св. Ђорђа, св. Саве итд.) и по многим другим црквама показују колико је та тема била омиљена, тражена и блиска не само клијентели већ и сликарима турског периода, иконама са житијем св. Саве и Стефана Дечанског послужиле минијатуре илустроване биографије Теодосијеје и Цамблакове, како проф. Петковић тврди, тешко је замислити да су у Србији постојала и опширно илустрована житија св. Петке, св. Ђорђа, св. Николе, св. Јована, св. Врача итд. на која би се сликари могли угледати. Да су таква дела заиста постојала сачувао би им се неки траг, макар у Хиландару где се одржала до данашњих дана најбогатија ризница српских ру-

¹ Глас СКА CLIX, стр. 6 и 68.

кописа.¹ Ако пак такве књиге нису постојале, што изгледа сасвим вероватно,² а сликари били препуштени да сопственим знањем и осећањем преносе писани текст житија у слику, не би било чудно да се образовани и осећајни Лонгин инспирише директним читањем Цамблакове биографије, без посредства минијатуре. Што засада није нађено више његових икона са житијем (изузев можда мале и оштећене иконе св. Николе у Дечанима) не значи да их он није ни сликао, јер изричито наводи у већ поменутом цитату :

**„тако сцѣненіѣи ѡбрази множицею
рѣкою своєю с чѣси вашими исписах“**

Слична примедба би се могла ставити у тумачењу Хвостанског аера. Говорећи о иконографској истоветности композиције нереске фреске Оплакивања и Лонгиновог аера проф. Грујић³ каже да је нерески сликар за компоновање ове сцене по свој прилици био надахнут читањем или слушањем у цркви песме која описује моменат из Оплакивања Христовог после скидања тела са крста. У погледу Лонгина он не допушта сличну могућност,⁴ сматрајући да је оваква врста композиције примењивана на старим аерима и пре XVI века, само што се ниједан није сачувао. По снази свог сликарског талента Лонгин се свакао не може упоређивати са нереским мајстором, што не значи да му он није могао бити раван у познавању и схватању црквене поезије. Ако се већ верује да је нерески сликар пренео мотив из црквене поезије директно у слику то онда не треба оспоравати ни Лонгину. Да је заиста био добар познавалац црквене поезије, Лонгин је очигледно доказао исправљајући погрешне партије текста у Акатисту Часном Крсту⁵. На маргини он бележи :

**смерени азъ логѣин смотрихъ да
ниѣ добра та тропарь ити ѡубими брате
смотри добре, па мало ниже ѡвако ѣ
вити логѣинновъ** иза чега следи исправљени текст.

¹ Св. Радојчић, Уметнички споменици манастира Хиландара, сепарат из Зборника радова САН XLIV, Византолошки Институт САН књ. 3, Вгд., 1955.

² У руској уметности су таква илустрована житија постојала. Доста се примерака баш из XVI века до данас сачувало. — В. Историја рускаго искусства, том. II под редакц. И. С. Грабарја, Москва 1955, стр. 600—602 и 606.

³ Старићар, V.; стр. 17.

⁴ Исто, стр. 18.

⁵ На листу 66 б.

Сликар по занимању али са озбиљним књижевним амбицијама, Лонгин је у свом стваралаштву идеално могао спроводити прожимање сликарства и књижевности. У његовом делу то се и осећа. Не само да се у сликању икона надахњивао књижевношћу а у исти мах на њима исписивао опширне текстове, већ се у његовом књижевном раду запажа утицај сликарства, боље рећи сликовитог. У садржају његове приче о архиђакону Стефану разликујемо неколико момената који се не слажу са уобичајеном легендом. Причајући о Првомучениковој смрти, Лонгин убацује читав део у коме живим начином описује веома драстична мучења која је тобоже његов јунак преживео пре каменовања. После смрти Стефанове, по Лонгину

„верныи штроци сѣнови“

„съ аромати и кадильи и псалми и пенѣмы“ и после три дана оплакивања свечано га сахранили. По легенди сахрану је обавио тајно Гамалил са сином, без икаквог сјаја. Треће место које се не слаже са легендом је прича о три искушења која сналазе брод са моштима Стефановим на путу за Цариград. Изненадна бура, земљотрес и пожар који су се посредством злих духова сручили на брод, били су утишани заслугом Стефановом. Разноврсна мучења, свечана сахрана и чуда на мору су елементи који недостају устаљеној легенди о Првомученику, чиме она заостаје по живости иза житија других светитеља, напр. св. Ђорђа, св. Димитрија, св. Николе итд. Као таква она је била доста монотона за преношење у сликарски језик. Лонгин, пре свега „изуграф“, гледао је на њу очима сликара и свесно је допунио оним сценама које по својој сликовитости и динамици боље одговарају сижеу сликаног дела. С обзиром да је до момента писања Акатиста много пута, како сам каже, већ сликао иконе са житијем тога светитеља, можда је ове сцене унео прво у своје слике па им овде дао само литерарни израз, али није искључено да је тек овим делом створио коначни сиже са сликање оваквих икона.

Зашто је Лонгин за своје заштитнике одабрао баш Првомученика Стефана и св. Николу није јасно. У Акатистнику који му је вероватно служио као приручна књига за свакидашњу молитву, постоје и стихире његовом имењаку Лонгину али су оне, сасвим очигледно, само препис црквених песама. По стилу, а нарочито савршеној објективности којом су писане, без ичег личног, оне се јасно разликују од Лонгиновог састава. Ништа у њима нити поводом

њих не одаје да је Лонгин изузетно ценио свог „тазоимениог“ светитеља. Напротив, још од младости он је за своје заштитнике сматрао Стефана и Николу што подвлачи у VIII икосу:

**„Радунсе иже тобою съ николю
мѣдримъ ѿ поганниѣхъ агаремъ ѿ юности
схраниенъ бихъ“**

Као преписивач и илуминатор Лонгин није показао оне квалитете који би се могли

од њега као сликара очекивати. Међутим изгледа да је баш тај његов позив условио тако немаран и неодговоран однос према послу, ког је по свој прилици сматрао незанимљивим и недостојним његових способности. Рукопис и линије цртежа одају уз то још и црту јачег темперамента који се испољио и у неким његовим сликарским делима мање репрезентативног карактера, напр. хоросним иконама из Дечана.

Мирјана Теодоровић-Шакома

CONTRIBUTION A L'ETUDE SUR LE PEINTRE D'ICONES LONGIN

La recueuil "Akartistnik" que Ton trouve dans la bibliothèque du monastère de Dečani permet de conclure que F iconographe connu du XVIe siècle Longin s'est également occupé de travaux littéraires. Entre 1596 et 1598, il a écrit un "Akartist" au protomartyr Stefan qui se distingue par la bonne connaissance qu'a l'auteur des formes littéraires de ce genre et par la masse de détails qui se rapportent à sa personnalité. Les renseignements que nous donnent ces oeuvres littéraires nous permettent de mieux éclairer

certain moments de la vie de Fauteur et de sa création artistique.. Certaines opinions qu'on avançait jusqu' à présent au sujet du voyage de Longin en Terre-Sainte ont pu être corrigées ainsi.

L'évangile qui se trouve dans l'Archive de l'Académie Serbe des Sciences (№ 4), que Longin avait transcrit et orné de vignettes et d'initiales ne correspond pas, par ses qualités artistiques, aux talents de peintre qu'avait leur auteur et montrent de sa part un intérêt nettement moins grand pour ce genre de travail.